

ЧОМУ СВІТ НЕ ПОБАЧИВ НОВОЇ ЕТИКИ САРТРА?

Загальновідомо, що Ж.-П. Сартр в останньому підрозділі свого фундаментального твору «Буття і Ніщо» під красномовною назвою «Моральні перспективи» поставив питання про можливість побудови моралі на підґрунті тієї онтології, яка була розкрита на більш ніж 800 сторінках тексту книги. Як зазначалося у підрозділі, «онтологія не може сама сформулювати моральних приписів. ...Проте вона дає нам змогу побачити, якою буде етика, яка візьме на себе відповідальність, зіткнувшись із людською-реальністю в ситуації» (*Сартр Ж.-П.* Буття і Ніщо. — К.: Основи, 2001. — С. 843). Нова етика мала на меті розкрити *ідеальне* значення всіх можливих позицій людини, оскільки остання є буттям, через яке у світ приходять цінності. І завершальна фраза цього твору: «Їм ми і присвяtimo свою наступну працю» (с. 846), — звучить як обіцянка розробити нову етику, де моральні зобов'язання виходять за межі альтруїзму та егоїзму й долається обмеження утилітаристської та соціально зумовленої етики. Проте очікувана праця так і не з'явилася.

Деяке відлуння цієї тематики можна знайти в невеличкому творі «Екзистенціалізм — це гуманізм», в якому йшлося про новий гуманізм і, відповідно, про засади нової моралі. Так само, як і в попередній праці, тут наголошувалося те, що свобода постає «як підґрунтя усіх цінностей». На думку Сартра, не існує цінностей а рїогї. Загальну мораль не можна пристосувати до кожного окремого випадку. Тому людина має постійно творити моральні цінності, так само як митець створює витвір мистецтва. «Спільним між мистецтвом і мораллю є те, що в обох випадках ми маємо творчість і винахідливість. Ми не можемо вирішити а рїогї, що потрібно робити», — писав Сартр (*Ж.-П. Сартр.* Екзистенціалізм — це гуманізм). Отже, поступово вимальовуються абриси нової моралі, побудованої на принципі життєвого самокон-

струювання, у процесі якого людина сама себе вибудовує. Тобто нова мораль постає як певний спосіб життя, як мистецтво бути автентичним. Однак упродовж наступних десяти років систематизований виклад принципів такої моралі так і не з'явився. Лише після смерті Сартра, у 1983 році завдяки його прийомній доньці Арлет Елькаїм-Сартр під назвою «Зошити з етики» були видані написані в 1947—1948 роках підготовчі матеріали до цієї першої етики (обсягом понад 600 сторінок). Утім, це не є її остаточний варіант, і постає питання, чому Сартр так і не завершив цей задум.

Висувалися різні припущення щодо пояснення того, чому вчасно не з'явилася обіцяна книга. Втім, з появою 1960 року першого тому «Критики діалектичного розуму» стало зрозуміло, що Сартр припинив роботу над створенням етики індивідуальної свободи й почав працювати над іншим її варіантом. Сам філософ зазначав, що він рухався від абстрактної, ідеалістичної першої етики до реалістичної, матеріалістичної другої. Основна відмінність між ними полягала в тому, що певною мірою змінилася мета етичної теорії. Якщо для першої етики головною метою постає свобода як підґрунтя для здійснення самопереображення, і відповідальність за це повністю несе сам індивід, то для другої етики головною метою стає реалізація онтологічних потреб людини як особливого представника певного виду живих істот. На думку Сартра, онтологічні потреби становлять підставу існування моральних норм/цінностей. Але серед безлічі потреб Сартр розрізняє первісні (істинні) та штучні (хибні). До того ж у людини, на відміну від інших живих організмів, є вищі потреби: в любові, спілкуванні, знанні, осмисленню життя тощо. Зрештою, останні

потреби постають як прагнення до самоздійснення, а тому остаточна мета другої етики є інтегральна людяність або повноцінність існування.

Відповідно, раніше Сартр усю відповідальність за правильний вибір покладав на окрему (так би мовити, ізольовану) людину, тобто, на його думку, кожен на дорефлексивному рівні має здатність реалізувати свою первісну онтологічну свободу й, отже, несе повну відповідальність за здійснений чи не здійснений доленосний вибір (соціум може лише заважати цьому, формувати у людини хибні настанови). Саме від конкретної людини залежить, чи здійснює вона вибір належного типу чи сліпо підкоряється соціально визначеним вимогам і настановам.

На відміну від цієї засади першої етики, починаючи з 1950-х років Сартр починає детальніше досліджувати залежність людини від соціального, перебування її в різних колективних серіях, її практико-інертне існування. В цей період він припускає, що деякі люди, першою чергою пригноблені й містифіковані, можуть не знати про свою свободу, і їм не так вже й легко усвідомити свою спроможність здійснювати вільний вибір. Тому в «Критиці діалектичного розуму» він робить наголос на впливі інших людей на особистісне самопізнання та визнає, що існують різні рівні прозорості в особистісному самоусвідомленні.

Ще раз підкреслю, що перша етика базувалася на тому, що людська свідомість у будь-який момент здатна дорефлексивно усвідомлювати свою свободу. Понад те, ніщо не може перешкодити людині усвідомлювати й реалізувати свою свободу (звідси пафос Сартра при звинуваченні інших людей у нещирості та самообмані). Натомість у другій етиці змінюється як мета етики (на відмі-

ну від попередньої мети — переображення через реалізацію онтологічної свободи, метою другої етики стає інтегральна людяність, яка відповідно реалізується історично і соціально), так і способи її досягнення. Сартр визнає, що тільки з допомогою інших і лише поступово люди матимуть силу і спроможність здійснити морально визначену мету — інтегральну людяність. Шлях першої етики — це шлях подвижників, людей сильних духом. Друга етика пропонує поступову еволюцію гуманістичного вибору людства.

За свідченням Т. Андерсона, американського дослідника творчості Сартра (Anderson Th. C. Sartre's two ethics: from authenticity to integral humanity, 1993), найбільш повно зміст другої етики представлений у рукопису, переданому автором у травні 1964 року до Рима на конференцію, присвячену проблемам етики. Цей рукопис ніколи не був опублікований, але зараз зберігається в Національній бібліотеці в Парижі й доступний для ознайомлення. Ця етика ґрунтується на онтології «Критики діалектичного розуму» і засвідчує перехід Сартра від індивідуалістичної позиції до колективістської. Оскільки, на його думку, всі людські практики вкорінені в головній потребі — в пошуку людського самоздійснення, то він радить людям об'єднуватися заради цієї спільної мети. Відповідно, ми маємо допомагати іншим у досягненні їхнього самоздійснення, бо наше власне самоздійснення залежить від тих, хто також працює над досягненням цієї спільної мети.

У 1969 році Сартр сказав своїм біографам, що друга етика «повністю»

склалася в його голові, й залишається єдина проблема — написати її. На той час він відклав цю справу, оскільки інтенсивно працював над твором про Г. Флобера — «Ідіот у сім'ї». На жаль, в 1974-му Сартр утратив зір і, отже, можливість читати й писати. Власне кажучи, саме через це друга етика так і не була написана та опублікована.

В останні роки свого життя в одному з нечисленних інтерв'ю Сартр говорив про те, що він почав працювати над створенням третьої етики. Головною особливістю цього нового варіанта етики є те, що основою моралі є «ми», а не «я». Але «ми» тут слід розуміти онтологічно. Свідомості людей входять одна в одну на рівні онтології, існує взаємне проникнення між свідомостями. Цей фундаментальний онтологічний зв'язок Сартр називає «братерством», оскільки люди належать до одного виду. Такого роду онтологічний зв'язок є базовим і лежить у підґрунті усіх соціальних зв'язків. В одному з останніх інтерв'ю Сартра з екс-маоїстом Б. Леві він стверджує, що метою третьої, як і другої, етики є «відродження Людини», тобто успішна реалізація людської істоти.

Отже, ані першу, ані другу етику не було опубліковано, але з різних причин. В першому випадку Сартр переглянув свою позицію і відмовився від завершення задуму. У другому — зовнішні обставини (праця над «Ідіотом у сім'ї», а згодом втрата зору) завадили її оприлюдненню. Втім, Сартр продовжив пошуки істинної моралі й у третій етиці, що свідчить про одне — для нього ця тема була надважливою і справді перетворилася на справу всього його життя.